

УДК 37.011.3–051:7:140.8«71»

Світлана Соломаха

**ПОТЕНЦІАЛ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У
РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ
ВИКЛАДАЧІВ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН**

У статті розглядається художньо-естетичний світогляд як основа професійної підготовки викладачів мистецьких дисциплін. Автор робить акцент на необхідності розвитку художньо-естетичного світогляду особистості як стрижня культурного становлення і відношення педагога до власної професійної діяльності.

Ключові слова: мистецтво, викладачі мистецьких дисциплін, художньо-естетичний світогляд, фахова підготовка, культурні цінності, художній образ, художнє сприйняття, художнє пізнання.

Актуальність проблеми розвитку художньо-естетичного світогляду викладачів мистецьких дисциплін обумовлена необхідністю забезпечення цілісності їхнього особистісно-професійного становлення на основі нових педагогічних стратегій та опанування мистецько-педагогічними технологіями навчання і виховання молоді. Професійна педагогічна діяльність викладачів мистецьких дисциплін спрямована на розвиток художньо-естетичного світогляду учнів та студентів, їх здатність до сприймання, оцінювання й творчої діяльності у мистецтві. Тому критерієм педагогічної майстерності викладачів мистецьких дисциплін є рівень професіоналізму, що вимагає специфічних знань й умінь сприймати, перетворювати, зберігати та використовувати художню інформацію, закарбовану у мистецьких творах з метою навчання та виховання учнівської молоді. «Основнішим з соціальних завдань культури взагалі і художньої зокрема є духовний розвиток особистості. Звичайно, ця функція властива і сім'ї, і школі, і громадським організаціям тощо. Що ж стосується художньої культури, то вона використовує для духовного розвитку особистості арсенал своїх специфічних засобів. Вона формує суспільно-естетичний ідеал, виражаючи його у вигляді художніх образів, з допомогою яких соціальні ідеї, моральні норми, естетичні цінності суспільства перетворюються в особистий досвід сприймаючої ці образи людини, в органічні набутки її характеру» [1, с. 26].

Культура фокусує у світогляді особистості систему ціннісних уявлень, які є основою життєвих орієнтирів людини й впливають на розвиток

їх соціокультурних, інтелектуальних, моральних, естетичних якостей. Саме світоглядна культура покликана забезпечити розвиток цілісної особистості, здатної свідомо ставитися як до оточуючого світу, так і до самої себе, до світоглядного вибору, орієнтованого на загальнолюдські й національні цінності. Важливість вирішення цього завдання акцентується у зв'язку з реальним станом культурного розвитку молоді, яка знаходиться у складній соціокультурній ситуації, оскільки постійно зазнає впливу різноманітних новітніх культурних форм, стилів і напрямів, що є носіями специфічних естетичних цінностей та етичних правил і норм. Тому, система освіти не може обмежуватися тільки трансляцією наукового знання, усталених етичних норм і художньо-естетичних цінностей. Її призначення полягає у вихованні особистості, здатної орієнтуватися у складному соціокультурному просторі, відрізнити культуру від псевдокультури й на основі цього набувати власної системи загальнолюдських та художньо-естетичних цінностей. Особливого значення в цьому контексті набувають для нашого дослідження наукові праці, присвячені проблемі формування світогляду особистості засобами мистецтва. Вони ґрунтуються на тому, що саме мистецтво виявляється ключем до відкриття та розуміння людської суб'єктивності, її специфіки та закономірностей, найважливішим засобом ціннісно-сміслового осягнення буття. В ньому задається та осмислюється структура світу людини в усій багатоманітності форм його прояву та вираження.

Педагоги і психологи розглядають художній твір в якості системи подразників, свідомо організованих з метою виклику у людини естетичної реакції. Остання є результатом впливу нерозривних у своїй діалектичній єдності художнього змісту та форми. На думку більшості сучасних психологів (Д. Абрамян, В. Алахвердов, І. Бех, А. Костюк, А. Леонт'єв, Д. Леонт'єв, О. Мелік-Пашаєв, Н. Рождественська, В. Рибалка, С. Рубінштейн, Е. Помиткін, П. Симонов, П. Якобсон, Т. Яценко) і педагогів (Л. Масол, Н. Миропольська, О. Олексюк, В. Орлов, Г. Падалка, О. Рудницька, М. Ткач, О. Щолокова та ін.), взаємозв'язок світогляду та мистецтва як художнього бачення світу обумовлений спільністю властивого цим феноменам універсального способу опанування дійсності.

Цікавим вектором досліджень цих науковців є розгляд світогляду, зокрема художнього світогляду у ключі культурологічного підходу. Метою статті є теоретичне обґрунтування педагогічного потенціалу сучасних мистецьких технологій у розвитку художньо-естетичного світогляду викладачів мистецьких дисциплін, що визначає сутність їхньої професійної діяльності викладачів, яка характеризується специфікою методології, закономірностей, принципів, дидактичних засобів, зумовленої природою

художньої творчості. «Особлива активізація свідомості в процесі спілкування з мистецтвом, – пише О. Рудницька, – обумовлена тим, що художній твір є і відтворенням дійсності, і вираженням авторського естетичного ставлення до зображуваного... Характерним для творів мистецтва є знання цінності буття, завдяки чому вони не тільки збагачують своїх читачів, слухачів, глядачів життєвим досвідом і знаннями, а й спрямовують оцінювальне ставлення до світу. Саме тому мистецтво, формуючи здатність особистості до творчих уявлень, до розуміння предметів і явищ в їх цілісності й конкретності, може впливати на розвиток світосприйняття... Мистецтво надає людині унікальну можливість особисто пережити чужий досвід, зберігаючи власну суверенність. Цей досвід «перебування» в образі інших обумовлює таку універсальну самовизначеність для кожної людини, якої вона не досягла б, користуючись лише засобами та інструментами пізнання. І суть тут не в тім, що люди знають менше, ніж потрібно, а в тому, що пізнання і знання за своєю специфікою не можуть стати єдиною і тому вичерпаною основою людської свідомості. Ось чому форма художнього світогляду є так само важливою для розвитку особистості, як і решта його форм – філософська, наукова, релігійна» [6, с. 20–22].

Основні теоретичні положення розвитку й формування світоглядної культури в процесі професійного становлення фахівців мистецьких дисциплін знайшли своє відображення в сучасній практиці навчально-виховного процесу вітчизняних педагогічних закладів освіти. Зокрема, одним з ефективних шляхів формування світоглядної культури особистості є запропонована О. Рудницькою предметно-інтергративна модель викладання мистецьких дисциплін, яка ґрунтується на ідеї міжсенсорних асоціацій, що допомагають досягнути глибинний смисл художніх творів. Особливості сприйняття творів мистецтва як суб'єктів художньо-естетичного спілкування розкриваються через осмислення внутрішньої діалогової форми. Ця своєрідна форма самоспілкування людини, основою якої є творче мислення, здатність до уявного роздвоєння власного «Я» і перетворення, начебто, на двох співрозмовників. Така форма спілкування вважається О. Рудницькою доцільною як предикативна форма спілкування з людьми, так і продуктивна форма спілкування з мистецтвом, за рахунок чого особистість дістає більш широку можливість для ефективного розвитку художньо-педагогічного мислення і спрямовує його на самопізнання і професійне самовдосконалення. Головна мета змісту цієї педагогічної моделі полягає у поєднанні теоретичних знань з творчою художньою діяльністю та усвідомлення на їхній основі закономірностей, основних напрямів духовно-

практичного осягнення мистецтва, тлумачення світоглядного впливу художніх творів на розвиток особистості як духовної цілісності [6].

Розвиток світоглядної сфери особистості через формування духовного потенціалу студентів мистецьких спеціальностей досліджують О. Олексюк і М. Ткач. Щодо проблеми становлення і розвитку світоглядної сфери особистості О. Олексюк і М. Ткач доводять, що саме духовність є стрижнем осмислення цього феномену. Оскільки духовність пов'язана з вибором власного образу, своєї долі, зустрічі із самим собою, це потребує естетичної рефлексії. Світогляд є формою усвідомлення абсолютного, способом доведення конкретних результатів духовної і практичної діяльності до стану довершеності. Тому духовне становлення особистості у сфері мистецтва ґрунтується на досвіді інтегрування різних типів світовідношення. Оскільки художнє світовідношення фокусує смисложиттєві установки й орієнтири людини, саме повне злиття людини зі світом під час сприйняття творів мистецтва дає змогу особистості знайти вищий сенс свого існування, співвіднести своє життя зі «світом Духу», з вічністю, з Богом. Світоглядна культура розуміється як сутність розвиненості, впорядкованості і систематичності елементів світогляду. Не можна не погодитися з висновком О. Олексюк і М. Ткач про те, що визначити достатній рівень розвиненості світоглядної культури особистості можна лише тоді, коли погляди, переконання, знання, уявлення, ідеали цієї особистості узгоджуються між собою [7].

Надзвичайно цікавим в контексті нашого дослідження є погляд Н. Миропольської на природу мистецтва, як форми пізнання світу людиною у художній діяльності. Мистецтво, на думку Н. Миропольської, будучи візитною карткою художньої культури, є і квінтесенцією буття, формою людської діяльності і об'єктивацією людського відношення до дійсності. Особливого цінним є висновок Н. Миропольської про те, що художня культура існує в рамках співвідношення естетичне – художнє. Визначення специфіки і взаємозв'язку естетичного і художнього Н. Миропольська ґрунтує на таких важливих домінантах, як: споглядання, переживання, діяльність. Оточуючий світ, що відбивається в творах мистецтва, є об'єктом споглядання і джерелом естетичної насолоди, емоцій, почуттів. Н. Миропольська розглядає художню культуру особистості як специфічну якість динамічної структури, неповторної унікальної індивідуальності, яка реалізує свою одиничність у вчинку, що у контексті згаданого постає як осягнення особистісного смислу художньої цінності, що міститься у творах мистецтва, як знаходження школярами свого слова спочатку в мистецтві, а потім і в навколишньому житті. В ході осягнення художньої культури і в

процесі її формування людина може досягнути ефекту проживання чужого життя і переосмислення свого. Так людина входить у світ і стає людиною світу, освоюючи поліфонію буття твору культури як відкритого, незавершеного, потенційно багатозначного явища [4].

За визначенням В. Орлова, в основі становлення вчителів мистецьких дисциплін лежить художня рефлексія-інтегральна якість їх професійної майстерності. Художня рефлексія є способом світопізнання через знаходження смислу і сутності мистецьких творів шляхом самоспрямованості свідомості на власні переживання, розміркування, що ґрунтуються на соціально-психологічному досвіді сприйняття навколишнього світу та спілкування з ним. Усвідомлення студентами факторів феноменологічного смислу мистецького твору реалізується у конкретних кроках до педагогічної майстерності, здатністю до емоційно-емпатійних реакцій у художньо-педагогічних ситуаціях та ставленням до мистецтва як осередку естетичного смислу буття, через відчуття досконалості, гармонії, істини, краси, втілених у творі мистецтва [5].

Мистецтво з його унікальними можливостями впливу на особистість розглядається Л. Масол як джерело розвитку спеціальних художніх здібностей і суто художніх умінь, а також як універсальний засіб формування світоглядних уявлень і ціннісних орієнтацій, духовного потенціалу, образно-асоціативного мислення особистості, загальнокультурних і соціокультурних компетентностей. На думку Л. Масол, в сучасній культурі епохи постмодернізму, що характеризується «мозаїчністю», плюралізмом естетичних суджень, різновекторністю художніх течій і смаків, полікультурністю формується новий тип світоглядної культури. Художня картина світу складається з безкінечного потоку текстів культури – літературних, візуальних, інтонаційно-звукових, рухово-пластичних, утворюючи багатоканальний духовно-естетичний континуум. Вона детермінує розвиток гнучкого художнього мислення особистості в умовах інтегративних процесів, коли зростає роль пізнавальної діяльності асоціативно-образного типу. Завдяки універсальності художньо-образної мови мистецькі твори заговують і передають зрозумілу для різних народів смислову інформацію, дають змогу вступати в невербальний діалог із різними культурами минулого і сучасності, розуміти інших і розширювати таким чином свій власний духовний світ. В своїх науковометодичних працях Л. Масол розробила предметно-інтегративну модель загальної мистецької освіти як ядра системи художньо-естетичного виховання школярів на засадах культурологічного та компетентнісного підходів. Новизна авторської концепції полягає у спрямованості загальної мистецької освіти на

формування в учнів цілісного (холістичного) художнього образу світу, на основі поліцентричної інтеграції художніх знань. Цей вид інтеграції Л. Масол трактує як спосіб об'єднання кількох змістових ліній у цілісність – інтегрований курс. При цьому об'єднані елементи можуть бути рівноцінними або різними за значенням, тобто зв'язаними на засадах паритетності або пріоритетності елементів. У змісті програми «Мистецтво» передбачено включення поряд із домінантними лініями – музичним і візуальним мистецтвом – елементів синтетичних мистецтв – хореографічного, театрального, екранних – об'єднаних у тематичних міні-циклах [3].

Г. Падалка переконана в тому, що гуманістичне спрямування як головна стратегія мистецької освіти є необхідною ознакою загальнолюдських підходів вітчизняної так і світової педагогічної методології. Адже, саме мистецтво покликане відтворити цілісність буття людини, протистояти руйнаціям технократичного мислення, вузькому підходу до усвідомлення сенсу людського буття з позиції бездушного практицизму і утилітаризму. На її думку, притягальна гуманістична сила справжнього мистецтва полягає в тому, що поряд із виробництвом цінностей художньо-матеріального порядку воно опікується «виробництвом» саме людини, формуванням шляхетної, одухотвореної особистості. Розвиток художньо-естетичного світогляду на засадах гуманістичного підходу означає дотримання у мистецькій педагогічній діяльності ряду вимог: застосування в процесі навчання творів, зміст яких сповнено гуманістичного смислу, в яких людське життя трактується як найвища цінність, де естетично інтерпретується людську в людині; стимулювання критично-оцінного ставлення учнів до мистецтва, вільне його виявлення; максимальну активізацію, розвиток творчих можливостей учнів; створення позитивного емоційного забарвлення процесу навчання; повага до учня, розвиток у нього людської гідності, почуття відповідальності за результати навчання, всебічного осягнення й розповсюдження кращих здобутків мистецтва; поєднання нормативного змісту навчання із наданням учневі можливості вільного вибору його напрямів [8].

О. Щолокова розробила концепцію художньо-естетичної підготовки майбутнього вчителя до розвитку цілісної світосприймання особистістю естетичних і художніх явищ на основі культурологічного підходу. Поняття «художньо-естетична освіта» О. Щолоковою розглядається як процес, заснований на педагогічно адаптованій системі художньо-естетичних знань, поглядів, переконань, досвіди творчої діяльності в галузі мистецтва та емоційно-моральному відношенні до мистецтва, що сприяє формуванню художньої культури особистості. На думку О. Щолокової, важливою

особливістю професійної підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін, зокрема художньої культури, є її спрямованість на педагогічну інтерпретацію художніх явищ і творів мистецтва. При цьому розрізнений опис історико-художнього розвитку в різних галузях мистецтва систематизується за певними методологічними принципами. До них належать: 1) принцип історизму; 2) спирання на творчий метод митців; 3) урахування аксіологічної функції мистецтва; 4) єдності особистісного, діяльнісного і діалогового підходів у розкритті педагогічних аспектів художньої культури. О. Щолокова наголошує на тому, що ефективність художньо-естетичної підготовки студентів значною мірою залежить від ступеня використання комплексу мистецтв, який об'єднує різні художні явища і формує цілісне уявлення про художню культуру. Такий розгляд здійснюється на двох рівнях, а саме: на міжпредметному рівні, який передбачає узгодження і взаємозв'язок спеціальних дисциплін, що вивчаються за навчальним планом (література, образотворче мистецтво, музика, театр, архітектура) [9]

Специфічний погляд на розвиток художнього світогляду майбутніх вчителів мистецтва має Л. Кондрацька, зосереджуючись на культурі особистості, яка локалізується в її релігійній, філософській та художній культурах. На її думку, майбутній учитель мистецтва повинен оволодіти здатністю інтуїтивно, через переживання інсайту пізнавати художній твір, оскільки саме за допомогою інтуїції майбутній учитель мистецтва стає спроможним осягнути сфери несвідомого і трансперсонального, що дозволяє за визначенням деяких психологів «ужитися» в «трансцендентні естетичні поля», оволодіти міфо-поетичним стилем мислення. Для цього необхідно оволодіти імагінативним (від англ. Imagalive – наділений багатою уявою) методом пізнання, який у річищі герменевтики дає можливість успішно вирішувати проблему адекватного розуміння й тлумачення сокровенних смислів культури як тексту. За М. Гайдеггером таке «спів конструювання» континууму культури постає як розкодування у тексті «благої вісті» через «тишу вслуховування», коли інтерпретатор постає «живим мислячим духом» [2].

Таким чином, аналіз сучасних мистецьких технологій професійної підготовки викладачів мистецьких дозволив нам цілісно виявити педагогічний потенціал впливу мистецтва на особистість, як потужного засобу розвитку світоглядної культури особистості, в цілому й розвитку художньо-естетичного світогляду викладачів мистецьких дисциплін, зокрема. Через вплив на почуття мистецтво здійснює пізнавальну, естетичну, гедоністичну функції, що дає змогу реалізувати цілісний підхід до розвитку

художнього світогляду як необхідної складової фахової підготовки майбутніх учителів та чинника їх духовного зростання. Тому основною фундаментальною позицією мистецької освіти є єдність процесів формування духовної культури особистості, переходу від засвоєння інформації до розвитку світоглядної позиції людини засобами мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зязюн І. А. Естетичні засади розвитку особистості / І. А. Зязюн // Мистецтво у розвитку особистості : монографія / за ред., передмова і післямова Н. Г. Ничкало. – Чернівці : Зелена Буковина, 2006. – 224 с.
2. Кондрацька Л. Антропологічний погляд на проблему культурологічної підготовки особистості майбутнього вчителя мистецтва / Людмила Кондрацька // Педагогіка і психологія професійної освіти : науковометодичний журнал. – 2002. – № 6. – С. 205.
3. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика : монографія / Л. М. Масол. – К. : Промінь, 2006. – 432 с.
4. Миропольська Н. Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня: теорія і практика / Н. Є. Миропольська. – К. : Парламентське видавництво, 2002. – 204 с.
5. Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія : монографія / [за заг. ред. І. А. Зязюна] / В. Ф. Орлов. – К. : Наукова думка, 2003. – 262 с.
6. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навчальний посібник / О. П. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
7. Олексюк О. М., Ткач М. М. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва : навч. посібник / О. М. Олексюк, М. М. Ткач. – К. : Знання України, 2004. – 264 с.
8. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін / Г. М. Падалка. – К. : Освіта України, 2008. – 274 с.
9. Щолокова О. П. Методика викладання світової художньої культури : підручник / О. П. Щолокова. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. – 194 с.